

ȘTIRI DESPRE ȚIRGOVIȘTE ÎN IZVOARELE NARATIVE TRANSILVĂNESE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

AL. MATEI

Unele cronici, descrieri de călătorie și chiar autobiografii ale unor transilvăneni, cuprinzând informații și prezentând evenimente desfășurate la sfârșitul secolului al XVI-lea și în primele decenii ale celui următor, pot oferi date și aprecieri, mai puțin utilizate în istoriografia românească, privitoare la această epocă¹ — dominată de figura celui ce a fost și a rămas pentru noi : Mihai Viteazul — și, respectiv, ne pot da unele detalii și informații uncori necunoscute cu privire la locurile și localitățile ale căror nume sînt legate de viața și activitatea marelui domn unificator, precum și de ale acelor ce i-au urmat acestuia la cîrma Țării Românești. Una dintre localitățile despre care găsim știri în lucrările unor cronicari, memorialiști și călători din Transilvania — asupra cărora ne-am propus să *atragem*, cu această ocazie, *atenția* — este și orașul Țirgoviște. Semnalarea acestor știri și date ni se pare a fi cu atît mai importantă, cu cît — după cunoștința noastră² — izvoarele na-

¹ Prof. I. Crăciun considera, pe bună dreptate, încă în 1928, că, pe lîngă studierea documentelor de arhivă, „cîmpul de cercetare în istoriografia noastră mai poate fi lărgit și prin scurtarea și prezentarea într-o lumină justă a materialului publicat de vecinii noștri (...). Dar izvoarele ungurești, mai preciza acesta, cuprind știri nu numai privitoare la Ardeal, ci și privitoare la istoria celor două Principate libere : Moldova și Țara Românească. Importanța lor pentru trecutul întregului pămînt românesc este deci incontestabilă și multiplă”. (I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români, 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 1—2).

² Pot fi amintite, astfel, cîteva asemenea izvoare cunoscute, cuprinzînd informații despre Țirgoviște : *Despre prima expediție a regelui Sigismund de Luxemburg împotriva turcilor*, 1396 (*Țara Românească, Moldova și Transilvania*), de Johann Schilberger ; *Despre drumurile pe care trebuie să se pornească expediția contra turcilor* (1522), de Felix Petančić ; *Relația călătoriiilor din 1532 și 1534 în Țara Românească și Transilvania*), de Francesco della Valle ; *Călătoria în Țara Românească și Transilvania*), 16 iunie — 16 august 1574, de Pierre Lescaplier ; *Vizitatie apostolică, 1581. Relația fratelui Ieronim Arsengo despre starea bisericii catolice în Țara Românească*, de Ieronim Arsengo etc. (Vezi : *Călători străini despre țările române*, vol. I, Buc., 1968, p. 30, 444, 322 ; și vol. II, Buc., 1970, p. 428, 509—510).

native străine n-au format pînă în prezent obiectul depistării și, în consecință, nici al valorificării lor din acest punct de vedere, anume pentru istoria Țirgoviștei. De aceea, am și considerat prilejul ce ni s-a oferit nu numai ca bine venit, dar și ca o obligație a noastră de a prezenta — fie și numai sumar — cîteva din datele și informațiile ce privesc orașul Țirgoviște, pe care le-am desprins din unele izvoare narrative transilvănene, provenind din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

*

Așa cum se știe, alături de materialul de arhivă — cunoscut în general sub numele generic de *document* — și, mai apoi, de presă și alte publicații și tipărituri, informații bogate, adesea unice pentru diferite evenimente și localități din epoca feudală, ne sînt oferite de *izvoarele narrative*, între care sînt incluse în mod obișnuit cronicile, memoriile și relatările de călătorie, interne sau externe. În istoriografia noastră au fost utilizate și pînă în prezent multe asemenea izvoare, dintre care unele externe, de mare valoare. Amintim, pentru exemplificare, dar și pentru că oferă date prețioase și prilejuiesc utile comparații, două asemenea izvoare, după noi suficient de grăitoare : „*Memorialul*” lui Franco Sivori și „*Cronica*” lui Ștefan Szamosközy. Primul — cuprinzînd descrierea Țării Românești și a curții lui Petru Cercel, în intervalul dintre anii 1583—1585 — este apreciat de St. Pascu, cu prilejul publicării *drept o monografie contemporană asupra lui Petru Cercel și a Țării Românești la sfîrșitul veacului al XVI-lea*³. „*Cronica*” și „*Insemnările*” lui Szamosközy, sînt considerate — tot după aprecierile celui care le-a tradus, publicat și valorificat pentru prima dată la noi, mult regretatul prof. Ioachim Crăciun — pentru istoriografia românească, un izvor din cele mai importante. „*Nu numai știrile variate și aproape documentar exacte — avea să spună acesta despre „Cronică” în 1928 —, ci și epoca cuprinsă în ea o înalță pe primul plan. Aproape la fiecare pagină descoperi cîte un crimpei din faptele eroice ale cuceritorului Ardealului : Mihai Viteazul — Hantbalul românilor, cum îl numise cronicarul undeva — și ale btruitorului de la Brașov : Radu Șerban. Și, în concluzie : Fără Szamosközy nici nu s-ar putea scrie o monografie critică completă asupra acestor doi domni munteni*”⁴.

Am luat drept exemplu și memorialul lui Sivori pentru că acesta cuprinde, așa cum mai spuneam, unele știri și informații și cu privire la orașul Țirgoviște, dintr-o perioadă imediat premergătoare epocii la care se referă izvoarele, de astă dată numai transilvănene, dintre care ne-am propus să prezentăm și noi cîteva din cele privitoare la Țirgoviște — informații cu care pot fi comparate și, în raport de care, le poate fi apreciată și valoarea. Spre deosebire, însă, de acest memorial —

³ St. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul sec. al XVI*, Sibiu, 1944, p. 4.

⁴ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 2.

care se referă în exclusivitate la Țara Românească, și cuprinde un număr restrâns de ani și evenimente —, izvoarele care formează obiectul comunicării noastre cuprind numai știri disparate, sumare, fie cele ce se referă la Țara Românească, în general, fie cele vorbind despre Tirgoviște, în special, acestea referindu-se obișnuit la mai multe țări și avînd ca obiect de prezentare și descriere diferite teritorii ale țării și localități, că acestea cuprind vești și date din perioade și cu privire la evenimente diferite, începînd — așa cum vom vedea — cu descrieri ale consecințelor luptei de la Călugăreni și evenimente și aprecieri legate sau declanșate de acestea și pînă la simple descrieri, bineînțeles la date diferite, ale Tirgoviștei de către călători transilvăneni care au stat sau au trecut numai, cu diferite ocazii, prin acest oraș, reședință preferată de unii principii în locul Bucureștiului, deoarece „*pozițiunea acestui oraș e mult mai bună și mai comodă decît a orașului de pe Dimbovița*”⁵, fiind și mai aproape de Transilvania, unde, la nevoie, se putea fugi mai ușor de turci. Fapt care, de altfel, a și fost reținut de către aceștia ca vină pe seama lui Petru Cercel în actul de mazilire din martie 1585⁶.

Orașul Tirgoviște se găsește amintit în izvoarele narrative transilvănene, maghiare, și pînă în secolul al XVII-lea. Ne mărginim să amintim doar două asemenea surse. Astfel, *Nicolae Olahus* (1493—1578), vorbind — în cunoscuta sa lucrare „Hungaria” — *despre Dacia* și amintind de „*voievodul*” Radu de la Afumați, „*principe al Țării Românești*”, precizează — la 1537 — că acesta „*este bogat și puternic, și-și are capitala în orașul Tirgoviște*”⁷. O apreciere mai largă și nuanțată asupra Tirgoviștei de la mijlocul veacului al XVI-lea găsim la *Anton Verancics, Verantio* (1504—1573) care, în lucrarea sa „*Descrierea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești*”, amintind că locuitorilor din Țara Românească „*nu le este îngăduit să întemeieze cetăți și fortărețe, nici să-și împrejmuiască orașele cu ziduri și întărituri*”, arată că în această țară „*Tirgoviște este singurul oraș mai însemnat, destul de întins [fiind] și capitala țării*”⁸.

Ajunși în secolul al XVII-lea, nu putem trece cu vederea pe cronicarul *St. Szamosközy* (cca. 1565—1612), la care ne-am mai referit și care, în „*Insemnările*” sale, nu o dată consemnează și numele orașului Tirgoviște. Astfel, acesta, descriînd drumul din Transilvania la Țarigrad, arată că „*din Ardeal pînă la Țarigrad, trecînd prin Țara Românească, sînt aceste locuri: Brașov, Voinești, Tirgoviște, București, Serpătești și Giurgiu lîngă Dunăre*”⁹. Urmînd cronologia evenimentelor care au fă-

⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 111—112.

⁶ Vezi Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. I, supl. 1, Buc., 1886, p. 93 ; cf. și Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 64—65.

⁷ Vezi volumul : „*Călători străini despre țările române*”, vol. I, p. 487.

⁸ *Idem*, p. 404.

⁹ Vezi : I. Crăciun, *op. cit.*, p. 113.

cut obiectul memoriilor, cronicilor sau însemnărilor din primele decenii ale sec. al XVII-lea, reținem descrierea — nu lipsită de interes, cu toată lipsa de obiectivitate, fiind vorba de un eveniment prea bine cunoscut nouă — pe care o face Matei Laczkó, concionotar (predicator) la curtea lui Mihail Lorándffi, Tîrgoviștei în contextul luptelor ce-au urmat bătăliei de la Călugăreni (din 13 august 1595): „*Țara Românească este redobîndită!* exclamă acesta, cu satisfacție. *Sigismund Báthori, principele Transilvaniei, în ziua de 18 octombrie [1595] spre seară a cucerit Tîrgoviștea de pe lingă riul Ialomița în Țara Românească, capitala și reședința voievodului (de unde cu două zile în urmă vizirul Sinan pașa cu Hasan pașa a fugit la București), și a omorît 600 de ostași și i-a prins pe Mehmet pașa al Caramaniei și pe Ali beg din Albania, căpetenia ostașilor turci care apărau cetatea*“¹⁰.

O relatare mult mai largă, de această dată asupra situației ivite în anul 1611, cu prilejul înscăunării la Tîrgoviște a lui Radu Mihnea, o face Francisc Mikó — camerist al viitorului principe, Gabriel Bethlen, și căpitan suprem al Ciucului etc. —, cînd acesta descrie cu multe detalii festivitățile care au loc aici. Iată, selectate, de noi, citeva: „*Oastea noastră de partea domnului meu, oastea lor de partea stîngă, și așa l-am condus pe voievod la reședința lui, la Tîrgoviște (...). Acesta petrecîndu-se astfel, spune Mikó în altă parte, a doua zi voievodul ospătîndu-l pe domnul meu și pe mulți dintre noi, ne-a dat multe daruri cinstite*“ etc.¹¹.

Toma Borsos (1566—1634), fost negustor și jude al orașului Tg. Mureș, ne-a lăsat, se pare, în urma activității sale „diplomatice“, cele mai multe însemnări despre Tîrgoviște și citeva ample descrieri și aprecieri asupra unor evenimente importante ce au avut loc în Țara Românească. Evident, multe dintre aprecierile lui suferă de acea cunoscută tendință de supraestimare a acțiunilor, faptelor și calităților principilor Transilvaniei; noi reținem, însă, datele și informațiile istorice. Sigismund Báthori, nota acesta — în timpul sau după întoarcerea din misiunea pentru care fusese trimis în 1613 la Poartă de Gabriel Báthori, și cînd trecuse și prin Țara Românească —, „*de aceea a umblat atunci cu noroc pentru că l-a alungat pe Sinan pașa dincolo de Dunăre și a scăpat Țara Românească de el, unde Sinan pașa făcuse deja două întărituri: una la București și alta la Tîrgoviște, pe care, luîndu-le de la turci, le strică, deși oastea lui Sinan pașa și oastea intrată din Tran-*

¹⁰ Sepsí Laczkó Máté Lorándffi Mihály udvari concionatora krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzése 1521—1624. (Cronica și însemnările scurte despre lucrurile din țară demne de reținut, de Matei Sepsí Laczkó, predicatorul de curte al lui Mihail Lorándffi). În: „Erdélyi történelmi adatok“. (Date istorice transilvane). III, Cluj, 1858, p. 30.

¹¹ Hidvégi Mikó Ferencz Históriaja a maga életében történt erdélyi dolgokról 1564—1613. (Istoria lui Hidvégi Francisc Mikó despre lucrurile petrecute în Transilvania în timpul vieții sale 1564—1613). În: „Monumenta Hungaria Historica“, Scriptorum VII, 1863, Pesta, p. 194.

*silvania au pustiit în așa măsură Țara Românească încît poate fi văzută și azi de cel ce trece prin Țara Românească, fapt pentru care cred că sub domnia aceea țara nu se va putea niciodată reclădi*¹².

Așa cum mai spuneam, în timpul primei călătorii a lui Toma Borsos la Constantinopol, acesta a trecut prin Țara Românească și s-a oprit și la Țirgoviște, despre care avea să noteze, printre altele, următoarele: „*Am ajuns la Țirgoviște în ziua de 27 aprilie [1613] (...). Mai mulți boieri de frunte au venit înaintea noastră și ne-au condus la sălașul nostru cu multă prețuire*“, precizează Borsos, în continuare, în însemnările sale în legătură cu felul în care au fost găzduiți și ospătați, „*cu multă cinste și abundență*“, chiar de voievod, cînd au ajuns la „*palatul acestuia, care e spre partea Ialomiței*“. Descrierea orașului îi prilejuiește aceluiași Borsos pagini prețioase, aprecieri și informații demne de a fi reținute. „*Această Țirgoviște — scrie acesta, confirmîndu-l parcă peste ani pe Sivori*¹³ — *este situată într-un loc foarte frumos, pe o [mare] întindere; alături curgînd un rîu foarte frumos pe care ei îl numesc Ialomița; spre sud lingă [oraș] sînt vii foarte frumoase în care se fac vinuri foarte bune. E un țirg foarte mare, sînt foarte multe case în el (...), locuînd în Țirgoviște și mulți negustori bogăți*¹⁴, ca și alte asemenea superlative. Și în urma celei de a doua călătorii la Poartă a lui Toma Borsos ne-au rămas însemnări despre trecerea prin Țirgoviște și, respectiv, prin Țara Românească a soliei principelui Transilvaniei, solie din rîndurile căreia făcuse, după cum se știe, și acesta parte. „*La 23 aprilie [1618] am ajuns la Țirgoviște și acolo [Kamuti Farkas] și-a adus la capăt isprava începută (...). Într-o zi voievodul — ține să sublinieze într-un alt loc Borsos — ne-a ospătat într-o grădină foarte frumoasă sub un șopron(?) de frunze de primăvară, iar domnului Kamuti i-a dat în dar un cal foarte frumos*¹⁵.

¹² *Vita vel potius peregrinatio totius vitae Thomas Borsos*. (Viața sau mai degrabă peregrinarea din întreaga viață a lui Toma Borsos). În: Borsos Tomás, *Vósárhelytől a Fényes Portáig*. (De la Țirgu Mureș la Strălucita Poartă), Buc., 1968, p. 41.

¹³ Iată, de ex., cum descria F. Sivori palatul domnesc din Țirgoviște la mijlocul deceniului nouă al sec. al XVI-lea: „*Il Palazzo de Principe e di molta grandezza e conveniente architettura, edificato da suto antichi, che assai presto fu ampliato da Sua Altezza di belle e nobili stancie, e fessa condurre sopra la piazza una fontana con gran fatica e spesa (...)*“. Vezi: Șt. Pascu, op. cit., p. 174—175.

¹⁴ Thomas Borsos, *Itinerarium ad fulgidam portam otthomanicam eiusdem...* (Descrierea drumului la strălucita Poartă otomană a aceluiași Toma Borsos). În: „*Erdélyország történetei tára*. (Colecția istoriilor Transilvaniei“), vol. II, Cluj, 1845, p. 235.

¹⁵ Borsos Tamásnak második portára való járásának közönséges historiája, melyet csak obiter irtam meg az Constantinopolyba, in anno Dni Jesu Christi 1618, anno a creationae mundi 5574, anno vero Mahumetis profetae 1029. (Istoria obișnuită a celei de a doua călătorii la Poartă a lui Toma Borsos, pe care am scris-o doar în treacăt în Constantinopole, în anul Domnului Isus Cristos 1618, anul de la facerea lumii 5574, anul de la profetul Mohamed 1029). În: „*Erdélyi történelmi adatok*“, II, Cluj, 1886, p. 81.

Știri interesante și informații asupra unor evenimente din Țara Românească evenimente care și-au avut ca loc de desfășurare orașul Tîrgoviște ne oferă și Ioannes Szalárdi, care, timp de cîteva decenii pînă în anul morții (1666), ocupînd mai multe funcții (în anul 1634, spre exemplu, îl găsim printre custozii — conservatores — arhivei regnicolare de la Alba Iulia) și demnități (între anii 1641—1643 fiind vice-secretar al lui Gheorghe Rakoczi) în Transilvania, își va scrie, tot aici, și cunoscuta-i istorie („cronică”) pentru „posteritate”¹⁶. Pentru valoarea lor documentară, transcriem din această cronică cîteva pasaje mai lungi: „Și în Țara Românească s-a iscat o rebeliune neplăcută și războaie periculoase (...), iar noul voievod, Constantin, care a urmat lui Matei /Basarab/, dorînd să atîbă domnia cu aceeași demnitate ca și Matei Vodă, a afirmat că se cuvine demnității sale să mențină, cu plată, și pedestrimea, acea adunătură de seimeni. Pe care, cit i-a stat în putință, i-a și plătit de la el, dar atunci cînd ne mai putînd birui și fiind goală și vîsteria a început să se sfătuiască asupra eliberării (concedierii) seimenilor cu boierii, care, rîzînd vîsteria goală și nevoia neapărată, a trebuit să le placă faptul că, în timp de pace, voievodul păstrînd dintre aceștia un număr cuvenit pentru paza persoanei sale, a concediat partea cea mai mare (...).

Fiînd în acest fel eliberați, ei (seimenii) totuși nu voiau să se împrăști, insistînd să fie plătiți, iar pentru că nu li s-a dat plata și mai de grabă li s-a lăsat și arătat drum liber, aceștia au început să se revolte și să vorbească despre aceea că boierii i-au trădat, ca în cele din urmă, urzînd o conspirație, s-au sfătuit împotriva acestora, năpustindu-se într-o zi la Tîrgoviște asupra ceselor lor, căsăpînd cu sabia cu mare cruzime șaptesprezece dintre ei, cu tot cu soțiile și copiii lor.

În același timp, năpustindu-se și asupra curții voievodului, i-ar fi pus și acestuia — dacă l-ar fi găsit — capăt. Cînd și-a dat, însă, voievodul seama de atac (răscoală) s-a ascuns, stînd astfel tot timpul cit a durat măcelul în oraș, fără a putea fi găsit atunci, dar și după aceea cu greu i-a putut înlătura pentru a scăpa din mina lor”¹⁷.

Și, în sfîrșit, să încheiem prezentarea celor cîtorva informații și aprecieri — desprinse din izvoarele narrative transilvănene, maghiare, din primele decenii ale veacului al XVII-lea — cu o frumoasă și, ni se pare, cea mai documentată și obiectivă descriere a Tîrgoviștei făcută de Petru Baksics în urma întreprinderii, în anul 1640, a unei călătorii prin Țara Românească. Iată ce scrie, printre altele, acesta despre Tîrgoviște: „Palatele domnești nu sînt prea strălucitoare, dar de aceea sînt destul de confortabile. Curtea domnească e împrejmuită de un zid mare

¹⁶ Vezi: *Síralmas magyar krónikának kilencz könyvei mellyeket a következő posteritásnak megintétésekke és oktatásokra tulajdon nyelvlünkön egybeszédegetett és megirt Szalárdi Iános 1662 — dik esztendőben. /Szalárdi Iános, Síralmas magyar krónikája/, Pesta, 1853.*

¹⁷ Idem, p. 279—280.

de piatră, iar poarta ei de fier este păzită de un turn în care se stă de strajă zi și nopate. Lângă palat, în apropierea riului [Ialomița], se întinde grădina voievodului (...). Iar, în continuare, alte câteva informații, cu nimic mai puțin prețioase, în legătură cu populația orașului și altele: Numărul schismaticilor¹⁸ este de 20.000; [aceștia fiind mai ales români]. Aici locuiesc foarte mulți negustori greci; în afară de aceștia, se găsesc într-un număr frumos și sirbi și bulgari. Din foața tiraniei turcești mulți se refugiază în curtea voievodului (...). Schismaticii au 60 de biserici, mai spune Baksics. Iar „biserica cea mai mare și mănăstirea principală sînt acoperite în întregime cu plumb“¹⁹.

Menționăm că la știrile, semnalate în cele de mai sus, despre orașul Tîrgoviște, se adaugă și o stampă a Tîrgoviștei și împrejurimilor, reprezentînd — așa cum se precizează în textul însoțitor publicării acesteia în „Cronica turco-ungară“, scoasă la Nürnberg la mijlocul veacului al XVII-lea²⁰ — o „privire asupra taberei de la Tîrgoviște și a bătăliei de acolo, la care au luat parte [și] transilvăneni în octombrie 1595“, constituind o confirmare grafică a știrilor — descrieri și aprecieri — despre orașul Tîrgoviște de pînă la mijlocul sec. al XVII-lea.

¹⁸ P. Baksics, care este cleric catolic, îi consideră „schismatici“ pe ortodocși.

¹⁹ Szamota István, *Régi magyar utazok Európában 1532—1770*. (Călători maghiari de odinioară în Europa 1532—1770), Becicherecul Mare, 1892, p. 277—278.

²⁰ Vezi: *Türkische und Ungarische Chronica...*, Nürnberg, 1663. Reprodusă nu de mult în Borsos Tomás, *Vásárheytől a Fényes Portaig*, ed. Kocsany László. Buc., 1968, p. 176 (ilustrația nr. 12).